

F O R N B O R G

Äldre försvarsanläggning

Berget du ser framför dig på andra sidan vattnet är mer än bara en hög bergsrygg – där låg en gång en fornborg.

Om du tittar ner i bergsskrevan till vänster, ser du ett stort antal nedrasade stenblock. Det är vad som i dag finns kvar av fornborgens vallar.

Fornborgen ligger på ett bergskrön som var lätt att försvara. På andra sidan stupar bergssidorna brant ner mot Toltorpsdalen. Där har man inte behövt bygga några skyddande stenvallar. Längs den här sidan är det lättare att ta sig upp; därför har man byggt stenvallar för att spärra vägen. Troligtvis har vallarna också varit försedda med en palissad av trä.

Kring Fässbergsdalen nedanför Safjället finns ytterligare tre fornborgar. De ligger på bergskrön med god utsikt över dalen, precis som Safjällets fornborg. Då fornborgarna byggdes var landskapet öppnare. Försök tänka bort skogen!

På järnåldern stod havsytan fem meter högre än idag, och både Fässbergsdalen och Mölndalsån var fortfarande havsvikar. Kanske var det viktigt att hålla utkik efter båtar

som färdades på vattnet eller att kunna försvara sig mot fiender. Var det därför man byggde fornborgarna här?

Det finns många olika typer av fornborgar; alla behöver inte ha använts som försvars- eller tillflyktsborgar. En del kan ha varit skyddade platser, där man sysslat med handel och hantverk, eller inhägnade kult- och gravplatser. Det är troligen främst de borgar som ligger högt och har en vidsträckt utsikt över omgivningen som använts till försvarsborgar.

Fornborgar har använts under lång tid. Vissa byggdes redan under slutet av bronsåldern och andra så sent som på medeltiden. Många fornborgar byggdes i slutet av järnåldern, det vill säga under skedet 400 e Kr – 1.050 e Kr.

FORNMINNE SKYDDAT ENLIGT LAG

R Ö S E

Grav från äldre bronsålder 1.800 f Kr – 1.100 f Kr

Röset ligger högt, cirka 75 meter över havet, på ett krön med utsikt över Fässbergdalen. På bronsåldern var vattennivån tio meter högre än idag. Då var dalgången en farbar havsvik och Safjället sköt ut som en halvö i skärgården.

De flesta rösen på Västkusten har liknande placering i landskapet; de har kunnat ses på långt avstånd. Kanske har de fungerat som gränsmarkeringar eller landmärken samtidigt som de är gravar.

I dag är röset i dåligt skick, och gropan i mitten kan betyda att någon har plundrat det. I så fall hittade de förmodligen inte särskilt mycket. I en del rösen har man funnit gravgåvor, till exempel bronssvärd och keramik, men det är inte alltid så. Om det här röset har plundrats, kan det ha skett för mycket länge sedan.

Röset var från början mycket högre än det är i dag. Längre ner i slänten kan man se stenar, som har rasat ner från röset. Man har kanske också tagit bort stenar i senare tid för att använda till gårdsgårdar eller husgrunder.

På bronsåldern bodde man i så kallade långhus, som kunde vara upp till 35 meter långa. Husen delades in för olika verksamheter. Vanligen hade man djuren i ena änden av långhuset och bodde själv i den andra. Husen låg ofta i öst- västlig riktning. Man levde av jordbruk och kreatursskötsel, men även på jakt och fiske.

Det ligger ett eller flera rösen på nästan varje bergsrygg du kan se i omgivningen. Då rösen anlades, var dalen en skärgård utan den täta skog som växer här nu. Bergen med sina rösen på toppen utgjorde säkert en ståtlig syn i bronsålderslandskapet.

Safjället har ytterligare ett röse, "Stollens torn", som tyvärr byggdes om till kvarngrund under 1800-talet.

FORNMINNE SKYDDAT ENLIGT LAG

f.d. R Ö S E

Grav från äldre bronsålder 1.800 f Kr – 1.100 f Kr

Röset ligger cirka 90 meter över havet på krönet av en bergsrygg och är ca 15-20 meter i diameter. Det utgör ett markant inslag i landskapet och under den betydligt skogfattigare bronsåldern måste det ha varit ett imponerande monument, som har varit synligt på långt avstånd.

Seden att gravlägga sina döda i rösen hör till den äldre bronsåldern, men det förekommer att man återanvände dem senare på både bronsåldern och järnåldern, för nya begravingar. Om det har varit så i detta röse kan vi inte veta, då det inte är undersökt och dessutom har förstörts.

Det finns rösen på de flesta av bergen runt Fässbergs- och Toltorpsdalarna, och de ligger precis som detta röse väl synliga uppe på krönen. På Safjället finns ytterligare ett röse.

Under bronsåldern var vattennivån cirka tio meter högre än i dag, och dalgångarna var havsvikar där båtar kunde segla.

I dag är den ursprungliga formen endast delvis bevarad. Röset går under namnet ”Stollens torn” efter August Andersson, ”Koft-August”. Han bestämde sig i slutet av 1800-talet för att bygga en väderkvarn högst upp på Safjället och började därför flytta om stenarna i röset för att lägga grunden till kvarnen. Röset låg då 10-15 meter längre upp på berget och norrut.

Detta blev han aldrig färdig med, men delar av vallarna som han byggde är över en meter breda och ungefär lika höga, så han lade ner en hel del arbete på sin idé. Koft-August tänkte sig sedan att man skulle frakta säden upp på berget med hjälp av en linbana.

FORNMINNE SKYDDAT ENLIGT LAG

H Ä L L K I S T A

Grav från yngre stenålder
2.300 f Kr- 1.800 f Kr

Framför dig ser du en avlång grop - och den är faktiskt det enda som finns kvar ovan jord av hällkistan som har legat här. Kistan byggdes av stora, flata stenblock i en rektangulär form. På denna lade man fler stenblock som bildade ett tak.

Stora, flata stenblock har varit eftertraktade i alla tider. Man har behövt dem för olika typer av byggnationer. Därför är det vanligt att hällkistor saknar sitt ursprungliga tak. Den här hällkistan kanske hade alldeles särskilt bra hällar, eftersom de är borta allihop!

Om du står riktigt stilla och andas lugnt en stund, känner du säkert att detta är en rofylld plats, väl lämpad för en grav. Det var inte långt till vattnet, eftersom havet sträckte sig in över Askim och Eklanda och nådde ända fram till Safjällets fot. Safjället sköt ut som en udde i den dåvarande skärgården.

När hällkistan byggdes, levde man i små jordbrukssamhällen och jagade, fiskade, samlade och skötte om sin tamboskap. Man bosatte sig i skyddade lägen nära vattnet.

Hällkistorna byggdes ofta i sluttningar ovanför boplatserna. Om du ser dig omkring, märker du att den här hällkistan också ligger i en svag sluttning. I hällkistan kunde man begrava flera personer. Ibland fick de med sig enkla gravgåvor, t ex redskap av flinta.

På Safjället finns ytterligare en hällkista som, även om den saknar ett flertal hällar, är i betydligt bättre skick.

FORNMINNE SKYDDAT ENLIGT LAG

HÄLLKISTA

Grav från yngre stenålder
2.300 f Kr – 1.800 f Kr

Hällkistan var en grav för flera människor. Den byggdes i en rektangulär form av stora, flata stenblock, som bildade väggar och tak. På den här kistan saknas takhällarna. Det gör de på många hällkistor, eftersom flata stenblock ofta varit eftertraktat byggnadsmaterial.

”Sensation i Mölndal” skrev man i tidningarna när denna hällkista upptäcktes 1929. Ett tiotal år senare undersöktes och restaurerades den.

Denna hällkista är en av två som finns på Safjället. Den andra ligger vid Indiandammen. När den här hällkistan hittades var den väldigt förstörd, men man var angelägen om att undersöka vad som kunde finnas kvar. Kistan grävdes ut och restaurerades, och nu syns tydligt, hur man byggt hällkistan av flata, kantställda stenblock och delat in den i flera sektioner.

När hällkistan byggdes, levde man i små jordbrukssamhällen och jagade, fiskade, samlade och skötte om sin tamboskap.

Man bosatte sig nära vattnet, på skyddade platser. Hällkistorna byggdes ofta i sluttningar ovanför boplatserna. Om du ser dig omkring, märker du, att den här hällkistan också ligger i en liten sluttning.

Ingen vet i dag vem eller vilka som begravts här. Det enda som fanns kvar i graven när den undersöktes var brända ben, träkol, tre vackra skifferhängen och slagen flinta.

FORNMINNE SKYDDAT ENLIGT LAG

STENSÄTTNING

Grav från yngre bronsålder – äldre järnålder
1100 f Kr – 500 e Kr

På Safjället finns tre stensättningar. Detta är en gravtyp som började användas under bronsåldern, och som levde kvar in i järnåldern. Två av stensättningarna ligger på krönlägen (75 – 85 meter över havet), den tredje på en avsats 45 meter över havet.

Stensättningar var en mycket vanlig gravtyp, framförallt under yngre bronsålder men även under järnåldern. De kan vara svåra att datera på grund av att de ofta är fyndfattiga. Generellt kan dock sägas att stensättningar i krönlägen ofta hör till bronsåldern, och att de som ligger på lägre höjder ofta hör till järnåldern. De kan ligga enskilt, som de här på Safjället, eller ingå i en större gravgrupp. Stensättningar i gravfält hör i allmänhet till järnåldern.

En stensättning kan vara svår att hitta, eftersom den är så flack och inte syns tydligt på avstånd. I dag är de dessutom ofta kraftigt överväxta, så de är näst intill omöjliga att upptäcka - om du inte vet var du ska leta.

Hittar du stensättningarna här på Safjället? Du kanske står på en av dem? Storleken och formen på stensättningar kan variera mycket. Gemensamt för alla är att de är gravar för en enda person.

FORNMINNE SKYDDAT ENLIGT LAG

Fässbergsdalen

Stenåldern

Här, framför dina fötter, breder Fässbergsdalen ut sig. Namnet betyder ungefär ”berget där man förtöjer fartyg”. Det var nämligen så att Fässbergsdalen var en havsvik ända in på början av vikingatiden.

För cirka 12.000 år sedan började inlandsisen smälta bort från södra Sverige. Havsytan låg då 90 meter högre än den gör i dag, och de högsta bergskrönen stack upp som små öar i ishavsskärgården.

De äldsta stenåldersboplatserna i Fässbergsdalen låg i sluttningarna ovanför Balltorps by. De är mellan 10.000 – 8.000 år gamla. Hällkistorna på Safjället och kring Fässbergsdalen byggdes under slutet av stenåldern, 2300 f Kr - 1800 f Kr. De var gravar för flera människor och byggdes som rektangulära kammare med väggar och tak av flata stenhällar. Hällkistorna är Mölndals äldsta gravmonument.

Brons- och järnåldern

Under bronsåldern stod havet tio meter högre än i dag och gick in i fjordar längs Fässbergsdalen och Mölndalsån. Båtar kunde färdas i fjordarna, och människor som

bergskrönen kring dalgångarna. Det finns rösen på nästan varje bergsrygg du kan se härifrån. På Safjället finns två rösen, båda med vid utsikt över dalen. Man begravde också människor i stora jordhögar under bronsåldern. Högarna placerades inte så högt som rösen men ligger ändå på vackra, iögonfallande platser i landskapet.

Under vikingatiden i slutet av järnåldern, 800 e Kr – 1050 e Kr, stod havet endast 2,5 meter högre än i dag, och Mölndalsån och Balltorpsbäcken hade börjat bildas. Havet sträckte sig in i två smala, grunda fjordar längs vattendragen.

Man finner inte så många boplatser från järnåldern, eftersom de ofta ligger under de medeltida byarna och dagens bebyggelse. Man har funnit spår efter järnåldersbebyggelse vid t.ex Eklanda och Fässbergs by.

Fornborgar

Under yngre delen av järnåldern skedde stora förändringar i samhället. Det var en orolig tid och folk förflyttade sig till nya områden.

Det finns fem fornborgar i Mölndals kommun, och en ligger här på Safjället. Fornborgarna är försvarsanläggningar som var lätta att försvara.

På de ställen där det var lättare att ta sig upp, byggde man stenvallar som skydd. Det är resterna av dessa stenvallar man kan se i dag. Förmodligen var vallarna försedda med en palissad av trä.

Tre fornborgar ligger på Fässbergsdalens norra sida. Vid dalgångens mynning i Askimsviken ligger en till, på den södra sidan. Kanske har man byggt dem på dessa platser för att kunna hålla utkik efter båtar som färdades på vattnet nedanför eller försvara dalgångens bebyggelse. Om något hände, kunde man lätt signalera från en fornborg till en annan, genom att t.ex tända eldar på krönet.

Kyrkor

När kristendomen infördes i Norden på 1000-talet, byggde man gärna de nya kyrkorna på, eller i närheten av gamla kultplatser.

I dag ser man tornet på Fässbergs kyrka sticka upp i söder, nära Mölndals samhälle. Kyrkan byggdes på 1800-talet, men den gamla kyrkan låg vid kyrkogården på Fässbergsåsens östra sida. Den kyrkan uppfördes någon gång under tidig medeltid.

Byar

Under medeltiden växte flera byar fram i Fässbergs dalgång. Förmodligen ligger flera av dessa på platser där det fanns bebyggelse redan under järnåldern. På Fässbergsåsens södra sluttningar etablerades Fässbergs by, och mitt emot på andra sidan dalgången låg Balltorps by.

Gränsstrider och ockupation

Ända fram till 1600-talet låg Mölndalsområdet nära gränsen till både Danmark och Norge. Det var ett krigshärjat område, som flera gånger ockuperades av danskarna på 1300-talet, 1400-talet, 1500-talet och 1600-talet.

När Halland slutligen blev svenskt kunde man leva mycket tryggare i Mölndal.